

Bilješke iz bogoslovske literature.

Iz praktičnog bogoslovlja.

1. Pojam naknade.

(Notio restitutionis.)

I. Naknadu moralisti obično ovako definiraju: Naknada je djelo, kojim se popravljiva šteta, bližnjemu nepravedno nanosena.

Nema sumnje, da je ova definicija sa svojega pogleda dobra: ona naime gleda na to i to samo ište, da se popravi šteta, koja je bližnjemu nepravedno učinjena.

No ipak, ako se traži i daje općeniti pojam o naknadi, onda valja reći, da je ta definicija manjkava, jer je posve jednostrana. Naknada naime često dolazi i vrši se u životu, gdje bližnji nije nimalo oštećen, pače, gdje se je radilo o njegovu probitku, kao na pr. u ostavnoj pogodbi (in deposito).

Zato sv. Toma daje drukčiji pojam o naknadi, koji mora svakoga zadovoljiti, jer je potpun i svestran, te vrijedi u svakom slučaju.

Uzme li se naime naknada općenito po svome rodu, to onda veli sv. doktor: »Naknaditi, čini se da nije ništa drugo, nego nekoga opet postaviti u posjedovanje svoje stvari.«¹

A to ovako obrazlaže: »U naknadi pazi se na pravednu jednakost, tim što se povraća jedna stvar jednaka drugoj, što pripada zamjenitoj pravednosti. Pa s toga naknada je djelo zamjenite pravednosti, kad naime jedan ima stvar drugoga, bilo s njegovom voljom, kao u zajamskoj i ostavnoj pogodbi, ili protivu njegove volje, kao u grabežu i kradi.«²

Kako se razabira iz tih riječi andelskoga učitelja, obveza naknade može nekoga držati i goniti, ne samo tad, kada je tuđe pravo povrijeđeno i kada je bližnjemu šteta nanosena, nego i onda, kad tuđe pravo nije povrijeđeno i kad bližnji nije pretrpio nikakove štete.

Pa s toga ta nauka sv. Tome vodi nas do zaključka, da moramo dobro razlikovati dvojaku po vrsti naknadu. Jedna je, gdje je tuđe pravo povrijeđeno, a definiramo ju: popravljivanje nanosene štete; druga je, gdje se nije dogodila nikakova po-

¹ Summa theologica 2. 2. q. 62. a. 1.

² Ibid. Justitia commutativa = zamjenita pravednost.

vreda tudega prava, i definiramo ju: povraćanje primljene stvari.

U jednoj pak i u drugoj vrsti, lijepo se nalazi uključen onaj općeniti rodni pojam, što ga gore čusmo: netko se naime opet postavlja u posjedovanje svoje stvari.

Tako eto ja shvaćam i tumačim sam pojam naknade.

II. No da se potpuno razbistri i ostalo, što se proteže na taj pojam, neka mi se dopusti dodati još neke misli.

III. Obveza naknade po sebi izjednačuje se predmetu: dakle u velikoj stvari velika je i ima se činiti pod teškim grijehom; u maloj stvari mala je i ima se činiti pod lakim grijehom: jer zamjenita pravednost, iz koje ona izlazi, neumolivo ište, da se da svakomu svoje, bilo veliko ili malo.

IV. Kad se bližnjemu nanosi šteta, to redovno ne biva bez neke krivice. Pa da se točno prosudi dužnost, što otud nastaje, valja dobro poznati i razlikovati samu tu krivicu, koja može biti dvojaka. Jedna se zove bogoslovna, u koju se upada, kad se promišljeno i hotimice šteta učini. Ova tvori uvijek pravi grijeh u savjesti, bilo teški ili laki, a zove se bogoslovna, jer se protivi Božjemu naravnomu zakonu, koji brani štetu činiti promišljeno i hotimice. Druga se zove pravoslovna, te stoji u tom, što se propusti dužna pomnja i dužna marljivost, da se šteta izbjegne. Ova ne tvori uvijek grijeha u savjesti, a zove se pravoslovna, jer se protivi građanskomu zakonu, koji ište od svakoga pomnju i marljivost, da se šteta ukloni.³

Ove dvije krivice, bogoslovna i pravoslovna, kad i kad se skupa nađu, tako da je jedno isto krivica i bogoslovna i pravoslovna, a kad i kad ne, tako da je nešto samo krivica pravoslovna, koja s bogoslovnom nema ništa posla.

Da se ovo objasni, moramo u pravoslovnoj krivici razlikovati tri razna stupnja, jer ona može biti: teška, laka, veoma laka.

Pravoslovna teška krivica zove se ona, kada tko izostavi pomnju i marljivost, koju marljivi i razboriti ljudi općenito običavaju imati u svojim poslovima; laka počinu se tad, kada tko izostavi pomnju i marljivost, koju običavaju upotrijebiti ljudi marljiviji i razboritiji; veoma laka stoji u tom, da tko izostavi pomnju i marljivost, koju običavaju uložiti samo ljudi najmarljiviji i najrazboritiji.

Pa premda noviji građanski zakoni ove razlike po stupnjima u pomnji i marljivosti ne postavljaju, no kako u jednim prilikama ištu veću pomnju i marljivost, u drugim zadovoljavaju se i manjom, to ipak po smislu tu razliku sadržavaju.⁴

³ Culpa theologica = bogoslovna krivica; culpa juridica = pravoslovna krivica.

⁴ Tako i naš zakon u § 1294. traži nadležnu pomnju ili nadležnu marljivost, t. j. takovu, kakovu posao zahtijeva.

Jasno je, da je s pravoslovnom teškom krivicom obično spojena i bogoslovna krivica, jer pomnju i marljivost općenito običajnu među ljudima dužni smo u savjesti svi držati, te tko ju ne drži, ne može se izgovoriti, da nije mogao predvidjeti štete, koja može izaći. Naprotiv pravoslovnju krivicu laku i veoma laku obično ne prati i bogoslovna krivica, jer odviše bi se tražilo u savjesti, kad bi se od ljudi općenito iskalo, da svi moraju raditi onim načinom, kako rade marljiviji i razboritiji, ili pače, kako rade najmarljiviji i najrazboritiji. Ovo je za većinu ljudi moralno nemoguće, dok običajnu pomnju i marljivost uz dobru volju lako vrše svi, te redovno dobro radimo, ako se vladamo kao ljudi obično marljivi i obično razboriti.

Propuštanje veće ili najveće pomnje i marljivosti moglo bi samo onda biti pravi grijeh u savjesti, ako sama narav posla zahtijeva pomnju i marljivost mnogo veću od običajne ili možda i najveću.

V. Da bude netko dužan štetu nadoknaditi u savjesti, ište se bogoslovna krivica ili pravi grijeh u savjesti, jer nitko nije dužan odgovarati u savjesti za štetu, ako šteta nije u savjesti i nanesena. Pa zato gdje se god u štetnom učinu nedvoumno vidi bogoslovna krivica, tu odmah treba suditi na dužnost naknade u savjesti.

Ako li je pak po srijedi samo pravoslovna krivica, koje bogoslovna ne prati, onda o dužnosti naknade u savjesti ne može biti ni govor, kad i šteta u savjesti nije nanesena.

No sudac, kojemu, istina, ne pripada suditi o tom, da li je kod štete počinjen grijeh u savjesti ili nije, ali koji treba da pazi na to, da li se je vršila prema znamenitosti posla dužna pomnja i marljivost, može i zbog nedostatka takove pomnje i marljivosti ili zbog same pravoslovne krivice osuditi štetnika, da štetu nadoknadi. A takovoj sudačkoj osudi, kao osnovanoj na zakonu za opće dobro izdanom, treba se pokoriti, ako je pravedna, jer ona veže u savjesti. Pa dosljedno poslije takove osude nastane i u tom slučaju dužnost naknade u savjesti. Svaka naime sučeva osuda, koja je pravedna, jest kao neka zapovijed zakonitog poglavara u pojedinom slučaju, te zato veže u savjesti.

VI. Kako mi ovdje poglavito motrimo obvezu naknade, koja izlazi iz prijestupa i veže u savjesti, to da se ona pravo odredi, valja paziti ne samo na količinu štete, nego i na količinu grijeha, kojim je šteta nanesena.

Tako pak može izaći, da onaj gore pod III. naznačeni red o izjednačenju među obvezom naknade i predmetom prigodno se dosta znatno promijeni.

Da se to sigurno prosudi, valja imati na umu pravila, koja ćemo sad navesti.

1. Tko je tešku štetu nanio teško pri tom sagriješivši, dužan je da tu štetu nadoknadi pod teškim grijehom. Ovo je jasno samo po sebi, jer gdje je velika šteta učinjena uz teški grijeh, teška je i dužnost u savjesti, da se šteta popravi.

2. Tko je tešku štetu nanio lako pri tom sagriješivši, no ipak tako, da je taj laki grijeh poradi potpune spoznaje čina bio djelo potpuno promišljeno, dužan je da tu štetu nadoknadi samo pod lakim grijehom. Izlazi to odatle, što se obveza naknade rađa iz grijeha: ne može dakle biti veća, nego li je sam grijeh.

Ovo, da čovjek veliku štetu nekomu nanese, a pri tom počini samo promišljeni laki grijeh, može biti jedino uslijed neistinite savjesti, kojom čovjek lažno sudi, da se radi o maloj stvari, a radi se u istinu o velikoj. No ako se poslije neistinita savjest čovjeku ispravi, te on uvidi, da je učinjena šteta zaista velika, odmah se tim mijenja i obveza naknade, te postaje velika i veže pod teškim grijehom, jer ako nije čovjek teško sagriješio, kad je štetu nanio, teško bi sagriješio, kad bi tuđu stvar nepravedno zadržao ili kad u opće ne bi štete popravio.

3. Tko je tešku štetu nanio lako pri tom sagriješivši, ali tako, da je taj laki grijeh poradi nepotpune spoznaje čina bio djelo na pol samo promišljeno, po mnijenju, koje se može u životu pouzdano slijediti, ni na što nije obvezan. Razlog je taj, što prava obveza nastaje samo iz čina, koji se vrši s potpunom spoznajom i potpunom privolom, iliti koji se vrši potpuno promišljeno, dok iz čina, koji biva uz polovičnu spoznaju i polovičnu privolu, iliti koji je na pol samo promišljen, ne nastaje nikakova obveza. S toga također zavjet i prisega ne vrijede, ako se učine s polovičnim promišljanjem, a tako isto i pogodba, ako se sklopi uz polovično promišljanje, ništetna je.

No i ovdje moramo dodati, što smo netom rekli kod grijeha lakoga potpuno promišljenoga, ako je naime netko nanio tešku štetu uz djelomičnu promišljenost i djelomičnu nepromišljenost, pa poslije bude potpuno svijestan tomu što je učinio, a tuđu stvar ima još kod sebe ili je od nje postao bogatiji, tad mora ili nju povratiti ili njezinu vrijednost nadoknaditi, jer je teško zabranjeno tuđu stvar od velike cijene nepravedno pridržati ili se od nje nepravedno obogaćivati.

4. Tko je laku štetu nanio sagrijevši pri tom lako, ali tako, da je taj laki grijeh poradi potpune spoznaje čina potpuno promišljen, dužan je štetu nadoknaditi pod lakim grijehom, što se samo po sebi razumije.

Besumljivo je dakle, da se i male štete imaju nadoknaditi; no kako ta obveza nije teška, ne može se tražiti pod kazan uskrate održenja; pače često će razboritost svjetovati ispovjedniku, da se mukom preko nje prijede.

5. Tko je laku štetu nanio sagriješivši pri tom lako, no tako, da je taj laki grijeh poradi nepotpune spoznaje čina na pol samo promišljen, iz razloga gore pod 3. navedenog ni na što nije obvezan, dok traje ta samo polovična promišljenost.

6. Tko je laku štetu nanio sagriješivši pri tom po zabluditeško, to taj, tako dugo doklegod ta zabluda stoji, dužan je i onu malu štetu uslijed neistinite svoje savjesti nadoknaditi pod teškim grijehom, jer tvrdomu uvjerenju, makar i lažno bilo, mora se čovjek prilagoditi i prema njemu raditi, iliti od savjesti izvjesne, dok je izvjesna, ne smije se odstupiti.

Ovo, da čovjek malu štetu nekome nanese, a pri tom počini teški grijeh, može se dogoditi samo onda, ako neistinotom savješću pogriješno sudi i drži malu stvar za veliku. Ali ako dotični svoje pogriješno suđenje upozna i uvidi pravu istinu, odmah ona mala stvar počne svoju snagu izvršivati i obveza se naknade iz teške prometne u laku, jer mala stvar nije primjerena za tešku obvezu.

VII. Još ćemo napomenuti, da i onaj, koji tuđu stvar ima s voljom gospodarevom, kao što u pogodbama ostavnoj, posudnoj, zajamskoj, uporabnoj, dužan je u svoje vrijeme pod grijehom stvar gospodaru povratiti, pod teškim ili lakim prema naravi stvari, da li je ona velika ili mala; pa propusti li to bez opravdanoga razloga učiniti, griješi, od poštenog posjednika postaje nepošten, te se dalje isporučuje onomu, koji je tuđe pravo navalice povrijedio.

No u ovakovu slučaju lako se može dopustiti, da će nepravedno odgađanje pravodobne naknade biti samo onda teški grijeh, ako vlasnik trpi uslijed toga veliku štetu, koja se je mogla predvidjeti.

VIII. Gdje se radi o velikoj šteti nanesejoj uz teški grijeh, a naknada može biti iz dobara istoga reda do jednakosti, tad je naknada ili stvarno ili barem u želji posve nužna za spasenje. Rekoh, barem u želji, jer onomu, koji je dužan nadoknaditi pod teškim grijehom, nužna je za spasenje barem ozbiljna volja, da popravi učinjenu štetu, ako i koliko jest i bude moguće.

Tu dužnost ovako u kratko dokazuje sv. Toma: »Budući da je čuvati pravednost nužno za spasenje, to je dosljedno također nužno za spasenje, da se nadoknadi, što je komu nepravedno odneseno.«⁵

Svaku pak pomisao, toj se dužnosti bezopasno oteti, presijeca sv. Augustin, kad kaže: »Ne oprašta se grijeh, dok se ne nadoknadi odneseno, kad se nadoknaditi može.«⁶

IX. Tko pak ne može nadoknaditi štete iz dobara istoga reda do jednakosti, dolično je i pristoji se, da nadoknadi iz dobara različitoga reda, koliko može, kao što mudro preporučuje sv.

⁵ Ibid. a. 2.

⁶ Ep. 153. ad Macedonium.

Toma ovako učeći: »Gdje se ne može vratiti jednako, dosta je, da se vrati, koliko je moguće, kako se to vidi u poštovanju, koje smo dužni Bogu i roditeljima. I s toga, kad se ono, što je odneseno, ne može nadoknaditi nečim jednakim, mora biti naknada, kakova je moguća. Pomisli, da je netko nekomu otrgnuo koji ud od tijela, mora mu nadoknaditi ili u novcu ili u kakovoj časti, uvaživši položaj jednoga ili drugoga, po presudi čestitoga čovjeka.«⁷

No ipak o strogoj zapovijedi u savjesti takove naknade iz dobara različitoga reda, n. pr. povrijeđen dobar glas nadoknaditi novcem, ne može se prije sudačke osude govoriti. A ne zato, što zamjenita pravednost, kako već sa sv. Tomom natuknuso, zbog toga nalaže naknadu, da se uspostavi razorena jednakost, ili, kao što kaže isti učitelj: »onomu, koji ima preko onoga, što je njegovo, mora se oduzeti, te se dati onomu, kojemu manjka«; no dobrima različitoga reda jednakost se povratiti ne može; pa doista ugrabljen dobar glas novcem se ne naplaćuje.⁸

Sa svim tim može sudac i u takovu slučaju nametnuti za kazan i dosuditi, da se poradi nepravde učinjene u jednom dobru povrati što god iz dobara drugoga reda, na pr. za zadanu ranu novac, a takovoj osudi, jer joj je temelj zakon općega dobra, valja se pokoriti u savjesti.

X. Po tom, kad je god moguća naknada iz dobara istoga reda, ima se ona i to cijela što prije učiniti, jer nitko se ne smije za dugo lišiti svoje stvari. Čujmo o tom sv. Tomu: »Kao što je grijeh protiv pravednosti uzeti tuđu stvar, tako je i zadržati ju, jer tim, što netko zadržava tuđu stvar preko volje vlasnika, sprečava ga, da se svojom stvarju služi, pa mu tako čini nepravdu.«⁹

Da se ovo općenito pravilo još bolje opiše, valja nešto dodati:

1. Nepravedno radi i za štetu odgovara, koji hoće da samo čest po čest nadoknadi, ili da tu dužnost ostavi baštinicima, premda bi sam mogao sve odmah namiriti.

2. Tko ne može sve nadoknaditi, dužan je barem povratiti dio, koji može, jer gospodar ima pravo, kao što na cijelu stvar, tako i na svaki pojedini dio svoje stvari. Prema tome ima se od pokornika zahtijevati, da odmah nadoknadi dio, koji može, osobito ako je dio znatniji, a cijela će se stvar moći povratiti istom nakon duljega vremena.

3. Tko ne može odmah nadoknaditi, dužan je međutim brinuti se, da bude svojoj obvezi mogao što prije zadovoljiti, jer tko ima postići kakovu stanovitu svrhu, mora se skrbiti i za sredstva, koja su nužna, da se svrha postigne.

XI. Ali ipak, a to je vrlo važno, tko tuđu veliku stvar odnesenu ne povrati cijelu, nego samo djelomice, ne

⁷ Ibid. a. 2. ad 1.

⁸ Ibid. a. 6.

⁹ Ibid. a. 5.

griješi dalje teško, ako dio, koji je pridržan, nije znatan i ne dosiže velike štete prema oštećenomu. Razlog je taj, što mala šteta, kao što je rečeno, ima se nadoknaditi samo pod lakim grijehom. Ako dakle pridržani dio predstavlja tek malu štetu za vlasnika, onda se više ne može govoriti van samo o naknadi pod lakim grijehom. Prema tome pod teškim grijehom ima se povratiti i nadoknaditi samo ono, što čini, da je šteta znatna, ili što veliku štetu, kao takovu, ispunja, a kad se oduzme, šteta ostane mala.

Velim, da je ovo vrlo važno, jer bolje je, da ljude grješnike blagošću privedemo makar i kroz čistilište k vječnomu spasenju, nego li da ih neopravdanom oštrinom odmah rinemo u vječnu propast.

XII. Općenito govoreći, naknada, gdje može biti, ima se tražiti prije odrješenja, jer iskustvo pokazuje, da dužnik, kada je jedanput odriješen, slabo za naknadu haje. Rekoh, gdje može biti, jer u životu treba paziti na razne okolnosti, kao što stvarne tako i lične, te napose na poteškoću skore naknade i na veće duhovno dobro pokornika.

Dr Josip Volović

2. Pometnuće kao rezervat prije i poslije novoga Kodeksa.

Razgovarajući s raznim dušobrinicima opazilo se, da mnogi imaju dosta poteškoća s pridržajima (rezervatima), te ili ne znaju uopće za broj njihov ili kako da izađu na kraj s pokornikom, koji je počinio rezervat. Dešava se toga radi, da gdjekoji ovim pitanjima ne posvećuju dovoljno pažnje. Ipak ovu stvar ne valja nikako shvatiti na laku ruku, jer novi Codex ne pozna u tome šale, pa će savjestan ispovjednik imati teškoga okapanja s posljedicama, koje nastaju u ovome pitanju zbog nebrige za kanonske propise i kazne. To vrijedi osobito o pometnuću.

Neki mladi svećenik piše, da se sastalo na jednomu mjestu nekoliko svećenika, koji su povelili razgovor o rezervatima. Konstatiralo se, da se iz Direktorija ne može znati, koliko imade rezervata u nadbiskupiji zagrebačkoj, a naročito se mnogo disputiralo na tomu sastanku o pometnuću (de obortu). Tom su zgodom pala ova neriješena pitanja, za koja su molili, da se riješe u jednom časopisu:

1. Koliko uopće imade rezervata u zagrebačkoj dijecezi? Je li pometnuće rezervat? Što se imade razumijevati pod pometnućem? tko pada u taj rezervat i kakove su kazne za krivce?

2. Tko može da odriješi od toga rezervata? Je li neznanje ispričava penitenta, da ne padne u nj, a ispovjednika tako, da vrijedi absolucija, koju je u neznanju rezervata podijelio.

3. Imade li kakova kazna za ispovjednika, koji znade za taj rezervat, pa pokušava ipak da odriješuje? Treba li penitent, koji znade za rezervat, a opazi da ispovjednik ne zna, upozoriti ispovjednika?